

«En verdinøytral stat er en selvmotsigelse»

Tradisjonelt tette bånd mellom stat og religion i de aller fleste land. Denne koblingen mellom statsmakt og religion fulgte med ved overgangen til demokratisk styresett, om enn i litt mindre absolutt form. I Grunnloven av 1814 §2 var det således fastsatt at «Den evangelisk-lutterske Religion forbliver Statens offentlige Religion», og en bestemmelse om at «De Indvaanere, der bekjende sig til den», hadde plikt «til at opdrage sine Børn i samme

Grunnloven § 2: «Verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv. Denne Grunnlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene.»

Børre Knutsen-dommen: ««I vårt pluralistiske samfunn, hvor prinsippet om religionsfrihet nå er stadfestet i Grunnlovens § 2 første ledd, ville det være uakseptabelt om Grunnlovens bestemmelser om statsreligionen skulle stille opp forfatningsrettslige skranker for hvordan lovgiveren kan regulere borgernes alminnelige livsforhold.»

Grunnloven § 16: «Alle innbyggere i riket har fri religionsutøvelse. Den norske kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forblir Norges folkekirke og understøttes som sådan av staten. Nærmere bestemmelser om Kirkens ordning fastsettes ved Lov. **Alle tros- og livssynssamfunn skal understøttes på lik linje.»**

Stålsett-utvalget:

Religion- og livssynsfrihet

1. Tros- og livssynsfriheten beskyttes for alle.

Jf. Grl. § 16, første setning: «Alle innbyggere i riket har fri religionsutøvelse».

2. Den enkeltes tros- og livssynspraksis må ikke krenke andres rettigheter og friheter.

Tros- og livssyn ikke trumf i konflikt med annen lovgivning.

Ikke-diskriminering:

3. Staten må ikke utsette noen for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling på grunn av deres tros- eller livssynspraksis.

Jf. Grl. § 98: «Alle er like for loven. Intet menneske må utsettes for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling.»

Offentlig støtte til tros- og livssynssamfunn

4. Det legges aktivt til rette for alle borgeres tros- og livssynspraksis.

Grl. § 16, siste setning: «Alle tros- og livssynssamfunn skal understøttes på lik linje.»

To medlemmer (Tove Strand og Andreas Hopland) prinsipielt uenig i at staten skal føre en aktivt støttende tros- og livssynspolitik og mener at Staten skal skille aktivt mellom religion og politikk: «Derfor må staten på dette området føre en politikk som begrenser seg til å verne individers rett til å tro og utøve sin tro eller livssyn alene og sammen med andre.»

Likebehandling:

5. Staten bør tilstrebe at enhver borger får – i prinsipp og i rimelig praksis – samme grad av støtte til sin tros- og livssynsutøvelse.

Statens plikt til å ivareta grunnleggende verdier i det norske samfunn

6. Statens aktive tros- og livssynspolitik må i sin utforming vurderes opp mot sentrale fellesverdier: demokrati, rettsstat, menneskerettigheter, ikke-diskriminering og likestilling.

Fullstendig nøytralitet?

Krav til tros- og livssynssamfunn om åpenhet og toleranse

7. Organisert tros- og livssynsutøvelse som mottar statlig støtte, må forventes å vise vilje til åpenhet og vise annen tros- og livssynsutøvelse den samme respekt som en selv forventer og nyter godt av.

Plikt til borgerne om å tåle andres tro og livssynspraksis

8. Alle bør akseptere å bli eksponert for andres tros- og livssynspraksis i det offentlige rom.

Verdifelleskap eller bare arena? Bør Staten kunne sondre mellom ulike typer tro- og livssyn?

En demokratisk styringsform er noe mer enn en beslutningsmekanisme som gir et flertall et hegemoni over medborgerne. Et demokrati må være tuftet på et grunnleggende *verdifelleskap* som er robust nok til å stå imot innvandringsbølger, politisk og religiøs sekterisme, og stormkast fra Utøya eller internasjonale finanskriser.

Men dette verdimeslige fellesskapet må være bredt nok til å favne alle representative grupper som vi ønsker å *inkludere* både som medmennesker og som samtalepartnere i det samfunnet vi lever i. Brytning mellom ulike tilnærminger til verdimeslige og politiske spørsmål er en umistelig del av et fungerende demokrati, og da er det grunnleggende at disse kan skje i form av en opplyst samtale mellom likeverdige borgere, uten noen form for rangorden eller ekskludering av annerledes tenkende. Demokrati er samtale.

En slik samtale forutsetter imidlertid aksept av visse grunnleggende verdier som kan tjene som et felles utgangspunkt og referanseramme for denne. Vi kan bare diskutere det vi uenige om med utgangspunkt i det vi er enige om. Vi kan bare omgås i det daglige med personer som vi deler et visst minimum av verdi- og fornuftsmessige forestillinger med. Vi kan ikke leve i et samfunn med hverandre uten et minimum av felles verdier som setter rammer for hva vi må kreve av dem som vil være en del av dette fellesskapet, og som er en grunnleggende forutsetning for at vi overhodet kan føre en etisk eller politisk diskusjon om hvordan vi skal organisere et samfunnsmessig fellesskap, og hvilke krav vi skal stille til dem som vil være medlemmer av dette.

Det grunnleggende spørsmålet er så hva som ligger innfor og hva som faller utenfor denne felles rammen av verdimeslige og fornuftsmessige forutsetninger. Dette er i siste instans et normativt spørsmål, et valg av hvordan vi trekker grensen mellom «oss» og «dem», et valg av hvordan vi skal trekke grensen for pluralisme i en demokratisk rettstat, mellom på uakseptable ytterpunkter: På den ene siden en totalitær eller strengt dogmatisk samfunnsforståelse, og på den andre en helt verditom ekstrem liberalisme.

I en situasjon preget av til dels ekstremt menings- og livssynsmangfold, og ikke minst av innvandring fra andre kulturer, er det grunnleggende viktig å trekke vide og generøse rammer for det verdimeslige fellesskapet, slik at ikke store grupper opplever seg som utdefinert av fellesskapet, og dermed utestengt fra integrasjon i samfunnet. Men samtidig må vi ha et skarpt blikk for de

problemer som knytter seg til religiøse og livssynsmessige forestillinger som er i strid med grunnverdier vi bygger vår samfunnsforståelse på.

Dette er ikke bare et spørsmål om politimessig inngrep overfor bevegelser som aktivt truer vår samfunnsorden – i praksis ved ulike former for terrorisme. Det er like mye et spørsmål om hvordan vi stiller oss til, og fremfor alt hvordan vi reagerer overfor, livssyn og sosial praksis som vi opplever som stridende mot våre egne grunnleggende verdier, også der dette ikke kommer til uttrykk i straffbare handlinger.

Igjen er det spørsmål om å styre klar av to ulike grøftkanter:

I et liberalt samfunn må vi holde fast ved at vi kan ikke forby og straffe alt vi ikke liker; det være seg meninger om hvordan samfunnet skal organiseres, eller klesdrakt og religiøs praksis som vi finner uakseptabel. Vi må holde fast ved meningsfrihet, ytringsfrihet, trosfrihet og personlig frihet i alle sammenhenger så lenge dette ikke medfører vesentlig skade eller fare for skade for andre borgere.

Men det at vi ikke kan bruke forbud og straff mot praksis vi finner uakseptabel, som patriarkalsk familiemønster med kvinneundertrykkelse og autoritær barneoppdragelse, religionsundervisning som avviser demokratiske verdier og vitenskapelige erkjennelse, fremmedfiendtlige holdninger med rasistiske undertoner, aggressiv fiendtlighet overfor demokratiske institusjoner mm., behøver ikke – og bør ikke – bety at vi er nødt til å se helt bort fra slike trekk ved ulike typer organisasjoner i alle sammenhenger. Grunnloven § 98 forbyr ikke all forskjellsbehandling, bare den som «usaklig eller uforholdsmessig». Og ved avgjørelsen av hva som er usaklig eller uforholdsmessig, f.eks. ved tildeling av økonomisk støtte til organisasjoner eller utlån av lokaler til møter og annen virksomhet, må det være både legitimt og riktig å legge vekt på, slik Stålsett-utvalget anbefaler» hvordan organisasjonen forholder seg til «sentrale fellesverdier: demokrati, rettsstat, menneskerettigheter, ikke-diskriminering og likestilling», altså i tråd med bestemmelsen i Grunnloven § 2 om at denne skal «sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene». I dette ligger også, slik Stålsett-utvalget understreker, et krav om toleranse overfor andre livssyn.

En religion- og livssynsnøytral stat betyr ikke en nihilistisk eller verdinøytral stat. Staten skal ivareta og støtte opp under fellesverdier som er grunnleggende forutsetninger for et fungerende samfunnsmessig fellesskap. Dette innebærer at det må stilles krav ikke bare til Statens behandling av borgerne og respekt for deres ulike livssyn, men også til hvordan *borgerne* forholder seg til hverandres tro og livssyn. Disse prinsippene er dels en konsekvens av forpliktelser vi har

påtatt oss ved tilslutning til internasjonale menneskerettskonvensjoner, men også et uttrykk for overordnede prinsipper om likebehandling av forskjellige tros- og livssyn, som lå i bunnen ved opphevelsen av statskirkeordningen ved grunnlovsvedtaket 21. mai 2012.

Så gjenstår en ennå ikke avsluttet diskusjon om hvordan disse verdiene skal uttrykkes, blant annet i Grunnloven, slik at de angir en rimelig avgrenset, men ikke for snever, ramme for dette fellesskapet. Her er henvisningen i Grunnloven § 2 til «vor kristne og humanistiske Arv» problematisk i en situasjon der den lutherske kristendom ikke lenger har status som statsbærende religion med politiske og økonomiske særrettigheter. Men vi bør ikke neppe fjerne dette uten å sette noe annet i stedet. Henvisningen til «Demokratiet, Retsstaten og Menneskerettighetene» i samme bestemmelse dekker riktignok langt på vei det sentrale i den felles verdiplattform dagens Norge er basert på. Men dette blir noe abstrakt, uten selvstendig meningsinnhold. Kunne vi erstatte første setning i § 2 med for eksempel

«Verdigrunlaget for den norske stat skal være likhet, rettferdighet, humanitet og nestekjærlighet».

Dette siste er imidlertid bare et innspill til en diskusjon vi bør våge å gå mer energisk og prinsipielt inn i; hvilke overordnede etiske verdier er det vi anser som grunnleggende for vårt nasjonale fellesskap og samfunnsorden?